

лықлар, қазып-қатерлердің алдын алығға умтылады. Ата өз перзентлерінде мақсетке умтылығшылық пенен ажыралып турады. Бундай сыпатлар ул яки қыз екенлигине қарамастан, инсан ийелеуі тийис болған сыпатлар есапланады, оларсыз толық инсан шахсы камал таўмайды. Буның дәлилин және сонда көриў мүмкин, ана қолында атасыз үлкейген ул балада еркеклерге тән басшылық пазыйлетке мүтәжлик күшли болады, айрықша, ол жетиклик жасына жеткенде бул мүтәжлик және де күшейеди.

Әдебиетлар

1. Каримов И.А. Жоқары мәнаўият – жеңилмес күш. -Тошкент: 2008.
2. Антонов А., Борисов В.А. Кризис семьи и пути его преодоления. – М.: 1990.
3. Каримова В. Мехр ва мурувват оиладан бошланади. – Т.: Янги аср авлоди, 2004.
4. Тураева О. Оилавий муносабатлар психологияси. -Тошкент: 1990.

Ушбу мақолада оилада фарзанд тарбиясида учрайған муаммоларни ҳал қилиш бўйича маслаҳатлар бериб ўтилган. Тарбияда, асосан, бола тарбиясида миллий, умуминсоний қадриятлардан фойдаланиш бўйича асосий тушунчалар берилган.

РЕЗЮМЕ

В статье даются ценные советы и рекомендации по проблемам воспитания детей в семье. Рассматриваются основные понятия по применению национальных и всеобщих человеческих ценностей в воспитании детей.

SUMMARY

The article contains valuable advice and recommendations on the problems of children's education in the family. There have been studied the basic concepts in using national and general human values in the education of children.

ЖАДИТШИЛИКТЕ ИСМАЙЫЛБЕК ГАСПИРАЛИ ФЕНОМЕНИ

Қ.Сейтмуратов – педагогика илимлериниң кандидаты, доцент

Әжанияз атындағы Нәкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сүзлар: жадидчилик, мактаб, мадраса, ислохот, маърифат, мустақиллик, педагог, диний таълим.

Ключевые слова: жадидизм, школа, медресе, реформа, просветительство, независимость, педагог, религиозное образование.

Key words: jadidism, school, madrasah, reform, enlightenment, independence, educator, religious education.

ХІХ әсирдің екінши ярымы ХХ әсирдің басларында Россия, Туркия, Мысыр, Араб мәмлекетлери, Хиндистан, Орайлық Азия хәм т.б. жерлерде жадитшилик ағымының пайда болыуы хәм раўажланыуы үлкен тарийхый ўақыялардың бири болды. Бул дәўир миллий ояныў дәўириниң басламасы болып, ағартыушы зыялылар хәр тәрәплеме раўажланған мәмлекетлерге теңлесий идеясын алға қоя баслады.

Буның баслы себеплериниң бири-сол дәўирдеги миллий буржуазияның қәлиплесе баслауы менен байланыслы дүньядағы социаллық-сиясий ўақыялар, атап айтқанда, 1905-жылғы Россиядағы аўдарыспақ, 1907- жылғы Ирандағы, 1908-жылғы Түркиядағы буржуазиялық көтерілистер, революциялық кейпийтағы жәмийетти демократияластыру, сегиз саатлық жумыс күнин енгизиў, дворянлар ықтырындағы жермүлклери дийқанларға бөлип бериў хәм т.б. шақырық хәм үндеўлер менен қуралланған қозғаландардың, ис таслаўлардың, хәрәкетлердің пайда болыуы болды. Бұған және бир себеп, ХІХ әсирдің басларынан баслап Түркистанда, атап айтқанда Бухарада мектеп-медреселердеги берилип атырған диний тәлимди реформалаўға қаратылған умтылыстар, Түркистанды жаўлап алған Россия патшалығының езиўшилиқ сиясаты, халықтың күннен-күнге төменлеп баратырған күн көриси бул мәселениң және де тез пәт пенен раўажланыуына алып келди. Сол дәўирдеги революциялық кейпийтағы «Искра», «Буревестник», «Молот», «Новое время» хәм т.б. газет-журналлардың жадитшилиқтиң пайла болыуы хәм раўажланыуында әҳмийети жоқары болды. Бул ўақыялар менен таныс болған заманының алдыңғы қатардағы зыялылары социаллық, экономикалық хәм мәдениет реформаларды өткерий жолы менен халықтың турмысын түптен жақсылаўға, оларды мәдениет жақтан раўажландырыўға бел байлады. Бул хәрәкет «жадитшилер хәрәкети» деп аталып, өз мақсети хәм ис бағдарламаларына ийе болған үлкен сиясий күш болып жетилисти.

Жадитшилер жәмийетти төңкерис жолы менен емес, ал реформалар жолы менен раўажландырыўды өзлериниң тийқарғы мақсети деп белгиледи. Олар бул

Атаға болған мухаббат – бул, биринши нәўбетте, оған болған хұрметте өз сәўлесин таўады. Атаның абырайы оның өзине тән жетиклигинде көринеди. «Маған уқсап орынла», «Мен қалай ислесем, сен хәм солай исле» сыяқлы қағыйдаларға әмел қылынады. Нәзеримизде, ул бала минезиниң өзине тәнлиги хәм сондай хәрәкетлерде өз сәўлесин таўады.

исти ағартыушылықтан баслап, сол дәўирде пайда бола баслаған жадитшилик хәрәкети хәм жадит мектеплери арқалы әмелге асырыўды нәзерде тутты. Олар түпкилиқли реформаларды әмелге асырыў ушын, биринши гезекте, халықтың, әсиресе, жас әўладтың билимин, сиясий ақыл-ой хәм пикирлеў дәрәжесин жоқарылатыў зәрүр деп есаплады.

«Жадит» сөзи араб тилинен алынып, «жаңалық», ал жадитшилер «жаңалық тәрәпдарлары» деген мәнисти аңлатады. Жадитшилик дәслеп Қырымда пайда болып, оның тийқарын салыўшы түрк қәўимлериниң ҳақыйқат жанқүйери, қырым-татар шайыры хәм педагогы Исмайылбек Гаспирали (Гаспринский) (1851-1914) болып есапланады. Ол шығыс халықлары мәдениет өмиринде, әсиресе мектеп хәм ағартыушылық тараўында үлкен бурылыс жасаўға себепши болған «жаңа усыл» (усули савтия) - жадит мектеплерин дүньяға келтирди. Оның өзи дәслеп ески мектепте, кейиннен Ақ мешиттеги (Симферополь), Москвадағы гимназияларда, Воронеждеги әскерий мектепте тәлим алды. Оқыўға болған қызығиўшылық оны Туркия, Франция, Германия, Австрияға алып келеди, Вена, Мюнхен, Штутгарт қалаларында болады. Атақлы Сарбона университетинде тәлим алады, кейин елине қайтып келип, Қырымдағы Бахчасарайда «Шынжырлы» медресесинде рус тилинен сабақ береді.

И.Гаспирали өз заманының прогрессив пикирлеўши зыялысы сыпатында раўажланған мәмлекетлерге теңлесий идеясын бириншилерден болып әмелге асырыўға кириседі хәм көп өтпей дүньяда үлкен абыройға ийе болады. Ол түрк қәўимлериниң ҳақыйқый жанқүйери хәм мақтанышы есапланатуғын еди. Ол түркий халықларды бир миллет деп есаплады. Олардың илим, билим, мәдениет, ҳуқық мәселелеринде дүнья халықларынан кем болмаўын әрман етти хәм өзиниң барлық саналы өмирин, күшқуўатын усы жолға сарплады. Сонлықтан да тез арада түрк дүньясының «идеялық атасы» сыпатында абырай хәм даңққа бөлениди [1:84].

Гаспирали елдин дүньяның раўажланған мәмлекетлеринен хәр тәрәплеме арқада қалыў себеплери-

ниң бири заманнан артта қалған оқытыў усыллары деп билди. Сонлықтан да ол бурынғы бар болған тәлим системасының унамлы тәрептерин сақлап қалған түрде оны реформалаўды усыныс етти. Ол «биз усынып атырған усыл аспаннан түскен емес, ал ескини жаналамақдур» деп көрсетеди.

Жәдитшилик ҳәрәкети тек мектеп пенен шекленип қалмастан мусылманлар руўхый дүнәясының барлық тәрептерин-мектеп, медресе, баспасөз, илим, көркем өнер хәм т.б. тараўларды да раўажландырыўды хәм усы тийкарда халықтың көзин ашыўды нәзерде тутты. Нәтийжеде, көп өтпей заман руўхы менен суўғарылған жаңа атамдағы газета-журналлар, театр өнери пайда болды, әдебият тараўында жаңа шығармалар дүнәяға келди.

И.Гаспирали сол дәўирде кеңнен ен жайған илимий социализм тәлииматына да өз мүнәсибегин билдирип, олардың тийкарғы шақырықларына гүман менен қарайды. «Әдалатлықты тәмийинлеў ушын жәхән тәртибин бузыў шәрт емес, себеби ол буннан да үлкен қыйыншылықларды алып келиўи мүмкин. Хәр бир адамның мийнет етиўге, жерге болған, сондай-ақ тыныш жасаўға болған ҳуқықын тәмийинлеў зәрүр, лекин бул биринен тартып алып, екінчисине берий дегени емес», - деп көрсетеди. Сондай-ақ, ол «Хәр кимни ақылы, күши, қәбилети хәр түрли, хәр ким өз имканиятына қарай ырысқы табады. Енди булардың бәри тең бөлинеди дейди. Бул қандай теңлик болды? Бунда әдалатлылық бар ма? Мәмлекет хәм жәмийет «казарма»ға айландырылып, хәмме улыўмалық асханаға мирәт етиледимиш?» деп жазады [2:257].

1883-жылы 10-апрельде И.Гаспиралиның шөлкестиреиндеги «Таржумон» газетасының биринши саны баспадан шығады. Газетада оның мақаласы басылып, онда «Сүйикли досларым, бизиң ушын ең гөзал ис-бул илим хәм мағрыпат алыўдур. Себеби, инсанды инсан еткен нәрсениң өзи-бул мийнет хәм билим. Билим- мәдений турмысты жаксылаў қуралы, мәдений турмыс болса, инсанның жасаў максети хәм усылыдур....» деп жазады [2:255].

Жәдитшилердиң тийкарғы максети, диний қағыйдаларға тийкарланған орта әсирлик мектептер орнына дүнәялық илимлерди ана тилинде оқытыўды нийет еткен жаңа усылдағы мектептерди ашыў, усы максетте

Әдебиятлар

1. Зуннунов А. ва б. Педагогика тарихи. –Тошкент: 2002, 192-б.
2. Хошимов К. ва б. Педагогика тарихи. –Тошкент: «Уқитувчи», 1996, 447-б.
3. Жадидчилик: ислохот, янгиланиш, мустақиллик ва тараккиет учун кураш. Даврий туплам №1. –Тошкент: Университет, 1999, 218-б.

Мақолада жадидчилик ҳаракатининг пайдо булиши ва ривожланиши, унинг мақсад ва вазифалари, атоқли крим-татар шоири ва педагоги И.Гаспиралининг ушбу ҳаракатта асос солганлиги, унинг туркий қавм олдидеги, жумладан, таълим тизимини ислох қилишдаги буюк хизматлари, шу асосда мустақилликка эришиш ҳақидаги қарашлари атрофлича сўз этилган.

В статье рассматриваются вопросы возникновения и развития, цели и задачи джадидского движения, заслуги крымско-татарского поэта и педагога И.Гаспирали как великого мыслителя и основоположника джадидского движения, его мысли по завоеванию независимости, его заслуги перед тюркоязычными народами.

The article deals with the origin and development, goals and objectives of the Jadid movement, the merits of the Crimean-Tatar poet and educator Ismailbek Gaspirali as a great thinker and the founder of the Jadid movement, his thoughts on the achievement of independence, his merits before the Turkic-speaking peoples.

ДИДАКТИК ВОСИТАЛАР ТИЗИМИДАГИ АХБОРОТ МАЖМУАСИ, МАСОФАДАН ЎҚИТИШ, ТЕЛЕВИДЕНИЕ, КОМПЬЮТЕР, ИНТЕРНЕТ ВА БОШҚА МАНБАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ, УЛАРНИНГ НАТИЖАЛАРИ

Х.А.Умаров - ўқитувчи

Ф.А.Умарова - ўқитувчи

Г.Шарипова - ўқитувчи

Тошкент давлат педагогика университети

Таянч сўзлар: телевидение, компьютер, интернет, телекоммуникация.

Ключевые слова: телевидение, компьютер, интернет, телекоммуникация.

Key words: television, computer, Internet, telecommunication.

Жисмоний имкониятлари чекланган ва интернет тармоғи орқали масофадан туриб таълим олишга имконияти мавжуд бўлмаган, билимга чанқок

сол дәўирдеги ағартыў системасын реформалаў болды. Ағартыўшылықтың жоқарғы баскышы тәризинде шөлкестирген жәдитшилик ҳәрәкети билимлендириў тараўын реформалаўды ғәрезсизлик ушын гүрестин тийкарғы қуралы деп есаплалды.

Исмайылбек балалар ушын оқыўлықлар жазып, оның «Балалар муғаллими» атлы сабақлығы 1910-жылға шекем 27 мәрте қайта басылып шығады. Бул китап 1911-жылы Бомбейде қайта басылып, оның авторы Хиндистанға мирәт етиледди. Францияның ең абырайлы журналларының бири «Ревю де Монде мусулман» 1920- жылы оның кандидатурасын миллет алдындағы уллы хызметлери ушын тынышлық бағдарындағы халық аралық Нобель сыйлығына усынған хәм бул усынысты шет мәмлекетлердеги жүдә көплеген баспасөз орынлары қоллап қуўатлаған.

Исмайылбек феномениниң және бир көриниси бул ағартыўшылықты, мәдениетты раўажландырыўда миллийликти сақлаў хәм қәдирлеў болды. Хәр бир бала сабақты өз ана тилинде оқыўи, миллий үрп-әдетлерди сақлаўи хәм қәдирлеўи тийис деп нәсиятлайды. Миллеттиң өзлигин көрсететугын тәрептериниң бири-бул тил хәм мағрыпат, бул екеўи болмаса, миллет еркин бола алмайды, - деп көрсетеди. Оның идеялары тез арада дүнәяның көплеген мәмлекетлерине, соның ишинде Орайлык Азия үлкелерине де кеңнен таралды.

И.Гаспирали 1893-жылы Түркистан үлкесинде де болып, Самарқанд хәм Бухараның бир қатар зиялылары Махмудхожа Бехбудий, Абдиқәдир Шакурый хәм т.б. менен ушырасады. Бухарада жәдит усылындағы мектеп ашады. Оның идеяларын Муминхожа Вобкандий, Худайберди Бойсуний хәм баска да өз заманының алдыңғы ағартыўшы- зиялылары қоллап қуўатлаған [3:30].

Үлкемиздиң ғәрезсизликке ерисеинде, азат болыўында жәдитлердиң хызмети уллы. Олар халыққа жарықлық, руўхыйлық алып келди, билим жолы арқалы халықтың көзин ашыўға ҳәрәкет етти. Сонлықтан да жәдитшиликтиң мәнис хәм мазмунын еле де тереңирек үйрениўимиз, жасларды тәрбиялаўда олардың прогрессив идеяларынан пайдаланыўымыз зәрүр.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY